

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Josefine Enryd

Föräldraskap för transpersoner

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Niklas Selberg

Termin: VT 2019

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKLARINGAR OCH FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte och frågeställningar	4
1.2 Avgränsningar	5
1.3 Metod, material och forskningsläge	5
1.4 Disposition	7
2 RÄTTSHISTORISK UTVECKLING	8
3 TRANSPERSONERS FÖRÄLDRASKAP	11
3.1 Faderskap och moderskap vid ändrad könstillhörighet	13
3.1.1 En man föder barn	13
3.1.2 En kvinna föder barn	14
3.2 Adoption för transpersoner	16
3.3 Barnets bästa i frågor om föräldraskap	17
3.3.1 Barnets rätt till föräldrar	18
3.3.2 Barnets rätt till sitt ursprung	19
3.3.3 Barnets rätt att ta del av uppgifter om donator	21
4 ANALYS	22
5 SLUTSATS	27
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	28

Summary

On 1st January 2019 an amendment was made to the Children and Parents Code, which aims to determine legal parenthood for transgender people. The purpose of this essay is to describe the current regulations of parenthood for people who have changed their gender. Instead of setting up gender neutral regulations of parenthood, new rules are added with the changing of society. The complicated design of the regulation with cross-references between different paragraphs leads to unnecessary inconvenience for those who want to find out what rules apply to them when starting a family.

Those who are most affected by this are the children. Because of these complicated regulations a child does not obtain two legal parents at birth. This puts everyone involved in a legally insecure position and it also affects the child's inheritance. The solution is to remake the whole family law and make it gender neutral, so that the focus can be on the child instead of on its parents. This will give us a more distinct regulation where the same rules apply to everyone, regardless of gender.

Sammanfattning

Den 1 januari 2019 skedde en lagändring av föräldrabalken med syftet att fastställa föräldraskap för transpersoner. Syftet med denna uppsats är att redogöra för den nuvarande rättsliga regleringen av föräldraskap för personer som ändrat könstillhörighet. Istället för att införa könsneutrala regler för föräldraskap så lägger man till nya regler när samhället förändras. Den komplicerade utformningen med hänvisningar mellan olika paragrafer innebär onödiga besvär för transpersoner som vill ta reda på vad som gäller för dem vid bildandet av en familj.

De som påverkas mest är barnen. På grund av dessa komplicerade regler får inte barnet två föräldrar vid födseln. Detta innebär en rättsligt osäker ställning för alla inblandade och det påverkar även barnets arvsrätt. Lösningen är att göra om hela familjelagstiftningen och göra den könsneutral, så att fokus hamnar på barnet istället för på dess föräldrar. Då får vi en tydligare lagstiftning där alla omfattas av samma regler oavsett kön.

Förklaringar och förkortningar

Assisterad befruktning	Insemination eller befruktning utanför kroppen (IVF)
Barnkonventionen	FN:s konvention om barnets rättigheter
FB	Föräldrabalk (1949:381)
Könstillhörighetslagen	Lag (1972:119) om fastställande av könstillhörighet i vissa fall
LGI	Lag om genetisk integritet m.m.
Partnerskapslagen	Lag (1994:1117) om registrerat partnerskap
Prop.	Regeringens proposition
RF	Regeringsform (1974:152)
SOU	Statens offentliga utredningar
Transperson	Person som ändrat juridisk könstillhörighet
ÄktB	Äktenskapsbalk (1987:230)

1 Inledning

Den svenska familjelagstiftningen präglas av en stark heteronorm som i mångt och mycket utgår från föreställningen om ett olikkönat par som får ett gemensamt barn på naturlig väg. I dag kan vi dock se många olika familjekonstellationer som avviker från de normer som satts upp av samhället och fastställts i familjelagstiftningen. Det rättsliga läget för en familj som avviker från dessa normer kan se lite olika ut beroende på exakt hur familjen är uppbyggd. För transpersoner har rättsläget förändrats väldigt mycket på kort tid och det gäller även deras rättsliga föräldraskap. Den 1 januari 2019 trädde en ändring av FB i kraft, vilken innebär en säkrare ställning för transpersoner som vill bilda familj. Den nya regleringen är dock relativt komplicerad och transpersoner behöver ha koll på en hel del lagstiftning för att kunna bilda familj på ett rättsligt säkert sätt.

1.1 Syfte och frågeställningar

Mitt syfte med denna uppsats är att klarlägga hur det rättsliga föräldraskapet ser ut för transpersoner, samt redogöra för hur detta skiljer sig från den rådande heteronormen i den svenska familjerätten och vilka problem detta i sin tur medför. Min förhoppning är även att denna uppsats ska kunna ge en något tydligare och mer sammanfattad bild av rättsläget för transpersoner än vad som fås av att läsa bestämmelserna i FB.

Utifrån mitt syfte har jag ställt upp dessa frågeställningar som jag vill besvara med denna uppsats:

- Hur ser det rättsliga föräldraskapet ut för transpersoner?
- Hur skiljer sig reglerna om föräldraskap för transpersoner mot reglerna för par som följer heteronormen i lagstiftningen?

1.2 Avgränsningar

På grund av det begränsade utrymmet för denna framställning har jag tvingats att göra en del avgränsningar. Jag hade ursprungligen planer på att använda en komparativ metod för att jämföra den svenska lagstiftningen med någon annan rättsordning, men det har dessvärre visat sig att utrymmet inte räcker till för detta. Denna framställning behandlar därmed endast hur situationen ser ut enligt svensk rätt. Jag har även valt att bortse från transpersoners möjlighet till surrogatmödraskap, dels av utrymmesskäl, dels då detta inte är tillåtet enligt svensk rätt. Slutligen har jag valt att fokusera på parförhållanden då mycket av problematiken kring transpersoners föräldraskap handlar om fastställande av föräldraskap för den som inte fött barnet. Även gällande adoption är parförhållanden mest relevanta i detta fall.

1.3 Metod, material och forskningsläge

Jag har valt att använda mig av rättsdogmatisk metod då jag anser att den är mycket passande för att undersöka gällande rätt för transpersoner som vill bilda familj. Vid användandet av rättsdogmatisk metod måste jag använda mig av de svenska rättskällorna, det vill säga lagar, rättspraxis, förarbeten samt juridisk doktrin.¹

Jag använder mig även av queerteori för att belysa den heteronormativitet som finns i familjelagstiftningen och vilka problem detta medför för de personer som avviker från denna norm. Queerteori är ett samlingsbegrepp för olika perspektiv som ifrågasätter heteronormativiteten och menar att kön är en social konstruktion.²

¹ Kleineman, s. 21.

² Nationalencyklopedin, 'Queerteori'.

I min analys belyser jag den diskriminering som sker av de personer som avviker från normen i familjelagstiftningen. Slutligen analyserar jag även hur barnets bästa påverkas av den invecklade lagstiftningen när det gäller föräldraskap för transpersoner.

Då den rättsliga regleringen av transpersoners föräldraskap nyligen genomgått en stor förändring så finns det väldigt lite material om detta i doktrin. Jag har därför i denna del fått förlita mig mestadels på lagtext och på egen hand söka röna ut vad som gäller. Den viktigaste litteratur som jag använt mig av är Åke Saldeens *Barn- och föräldrarätt* (7 uppl., 2013), Anna Singers *Barnets bästa – om barns rättsliga ställning i familj och samhälle* (7 uppl., 2019) samt Erik Mägi och Lina-lea Zimmermans *Stjärnfamiljejuridik* (2015). Nedan följer en kort presentation av dessa författare och en beskrivning av deras forskning på området.

Åke Saldeen är professor emeritus i civilrätt vid Uppsala universitet och han har länge forskat om barn- och föräldrarätt. Redan år 1980 publicerades hans verk *Fastställande av faderskap*, vilken än idag är relevant då den ger en historisk överblick över faderskapsfrågor. Hans kanske mest kända publikation är *Barn- och föräldrarätt* (7 uppl., 2013), vilken är en grundläggande bok i barn- och föräldrarätt som används som lärobok på flertalet juristutbildningar.

Anna Singer är professor i civilrätt med inriktning mot familjerätt vid Uppsala universitet. Hon har lång erfarenhet av forskning inom familjerättens område där hon särskilt har inriktat sig på barnets bästa. Hennes senaste publikation vid namn *Barnets bästa – om barns rättsliga ställning i familj och samhälle* (7 uppl., 2019) behandlar mycket kort även transpersoners föräldraskap enligt den lagändring som trädde i kraft den 1 januari 2019. Singer har även medverkat som expert i flera utredningar rörande familjerättslig lagstiftning.

När det gäller föräldraskapet för transpersoner så är utbudet av publicerad forskning mycket tunt. Den mest relevanta doktrin som jag har hittat på detta område är Erik Mägis och Lina-lea Zimmermans bok *Stjärnfamiljejuridik* (2015). Erik Mägi är doktorand i civilrätt vid Göteborgs universitet. Han forskar om familjer som går utanför normen. Begreppet stjärnfamilj är en utvidgning av begreppet kärnfamilj och innefattar alla olika typer av familjer, även där det finns fler än två föräldrar.³ I *Stjärnfamiljejuridik* finns ett avsnitt med titeln *Föräldraskap efter ändrad juridisk könstillhörighet*. Boken publicerades dock innan lagändringen den 1 januari 2019, vilket gör informationen i detta avsnitt något utdaterad.

1.4 Disposition

Uppsatsen inleds med en kort historik för att visa hur rättsläget och samhället har utvecklats i Sverige. Efter det redogörs för transpersoners föräldraskap och olika sätt för transpersoner att bilda familj enligt den svenska familjerätten. Jag tar sedan även upp barnperspektivet där jag lyfter fram barns rättigheter och hur de påverkas av problem inom familjerätten.

I den fördjupande analysen gör jag slutligen en kritisk analys av den gällande svenska familjerätten där jag identifierar brister och ger förslag på ändringar. Uppsatsen avrundas med en kort slutsats.

³ Mägi & Zimmerman, s. 18.

2 Rättshistorisk utveckling

Vid en genomgång av familjelagstiftningen blir det snabbt tydligt att lagstiftningen på detta område utgår från en heteronorm. Detta har en stark koppling till den katolska kyrkans inflytande på svensk rättshistoria. Den katolska kyrkan ser än idag äktenskapet mellan man och kvinna som ett sakrament, det vill säga någonting heligt, och det var inte förrän kyrkans makt över den svenska lagstiftningen försvagades som äktenskapets innehåll kunde börja förändras på riktigt. Under tidigt 1900-tal genomfördes flertalet reformer i familjelagstiftningen. Man införde bland annat 1915 års lag om äktenskaps ingående och upplösande, genom vilken det blev tillåtet att skilja sig för att man helt enkelt ville det. Den svenska lagstiftningen var därigenom mycket liberal sett ur ett internationellt perspektiv.⁴

Homosexualitet kriminaliserades i Sverige redan på 1600-talet genom 1608 års Appendix, vilken baserades helt på gamla testamentet.⁵ Straffrätten var under denna tid kraftigt påverkad av religionen och Bibeln sågs inte endast som en religiös skrift, utan även som en lagbok.⁶ Homosexualitet fortsatte att vara brottsligt fram till 1944 då det ersattes av en sjukdomsdiagnos, vilken fanns kvar ända till 1979.⁷ 1995 blev det tillåtet för homosexuella par att ingå partnerskap genom partnerskapslagen. Ett partnerskap hade exakt samma rättsverkan som ett äktenskap, men det var till för homosexuella par då ÄktB endast gällde för olikkönade par. År 2009 blev ÄktB könsneutral och i samma veva upphävdes därmed partnerskapslagen. Partnerskapslagen är dock fortfarande gällande för de par som ingått partnerskap och inte

⁴ Trolle Önnerfors (föreläsning 2019); Agell & Brattström, s. 39–40.

⁵ Häthén, s. 104.

⁶ Inger, s. 145.

⁷ Regeringskansliet, 'Historik om utvecklingen av hbtq-personers rättigheter i Sverige'.

sedan dess gift sig eller ansökt om att få sitt partnerskap omvandlat till ett äktenskap.⁸

År 1972 infördes könstillhörighetslagen och Sverige blev därigenom det första landet i världen att erbjuda möjligheten att ändra juridiskt kön. I samband med detta blev det under samma år möjligt att genomgå behandling i form av hormonterapi och kirurgiska ingrepp.⁹ De personer som valde att genomföra ett könsbyte var dock enligt lag tvungna att även genomgå sterilisering.¹⁰ I propositionen till könstillhörighetslagen lyftes de stora riskerna med sterilisering fram. Trots detta menade man att steriliseringskravet var nödvändigt, då det fanns risk för att det annars skulle uppstå förvirring angående släktskapsförhållandena om en person som ändrat könstillhörighet skulle skaffa egna barn. Det påpekades dock att transpersoner knappast skulle vilja inleda ett förhållande med någon av samma officiella kön och att risken för en graviditet eller faderskap därmed torde vara mycket liten. Man övervägde även att inte bifalla fastställelse av ändrad könstillhörighet då sökanden hade barn, men man valde att inte dra det så långt.¹¹ Steriliseringskravet upphävdes så sent som den 1 juli 2013 genom en ändring av könstillhörighetslagen.¹² Till grund för ändringen låg bland annat att Kammarrätten i Stockholm i ett rättsfall¹³ från 2012 kommit fram till att sådana steriliseringar bröt mot förbudet mot påtvingat kroppsligt ingrepp i RF 2 kap. 6 § samt art. 8 och 14 i EKMR om rätten till skydd för privat- och familjeliv respektive förbudet mot diskriminering.¹⁴

⁸ Lag (2009:260) om upphävande av lagen (1994:1117) om registrerat partnerskap; Lag (2009:253) om ändring i äktenskapsbalken.

⁹ RFSL Ungdom, 'Transhistoria'.

¹⁰ Mägi & Zimmerman, s. 32.

¹¹ Prop. 1972:6, s. 49–50.

¹² Lag (2013:405) om ändring i lagen (1972:119) om fastställande av könstillhörighet i vissa fall.

¹³ Mål nr 1968-12.

¹⁴ Prop. 2012/13:107, s. 17.

Assisterad befruktning har funnits under ganska lång tid. Det är osäkert exakt när insemination började utföras i Sverige, men det har åtminstone förekommit sedan 1920-talet.¹⁵ År 1982 föddes det första barnet genom IVF i Sverige, endast 4 år efter det första barnet i världen.¹⁶

Den 1 januari 1950 trädde FB i kraft. De flesta av balkens regler fanns redan i äldre lagstiftning, men genom FB fördes dessa samman samtidigt som det skedde vissa förändringar. En förändring var att förmyndarskapet för barn som var födda inom äktenskap nu skulle delas lika mellan föräldrarna istället för att endast ligga hos fadern. Det dröjde sedan till år 1970 innan utomäktenskapliga barn fick full arvsrätt efter fadern.¹⁷ FB har sedan införandet genomgått en mängd reformer, vilka ofta syftat till att stärka barns rättigheter.¹⁸ År 2003 blev adoptionsreglerna könsneutrala genom en ändring i den då gällande partnerskapslagen.¹⁹ Den 1 september 2018 förnyades adoptionsreglerna i FB och det är sedan dess även möjligt för sambor att adoptera.

¹⁵ Saldeen (2013), s. 118.

¹⁶ Saldeen (2013), s. 125.

¹⁷ Hafström, s. 91.

¹⁸ Saldeen (2013), s. 14–15.

¹⁹ Saldeen (2013), s. 148.

3 Transpersoners föräldraskap

Det har funnits regler för fastställande av faderskapet till ett barn i över 100 år. Genom 1917 års lag om barn utom äktenskap kunde en man för första gången fastställas som far till ett barn utan att vara gift med barnets moder.²⁰ Fastställande av moderskap kom dock inte på tal i svensk rätt förrän mycket senare, nämligen genom en ändring i lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen, vilken trädde i kraft den 1 januari 2003.²¹ Genom denna ändring blev det tillåtet med äggdonation, vilket innebar att en kvinna kunde föda ett biologiskt barn som hon inte var genetisk mor till. I samband med denna lagändring ansågs det nödvändigt att införa regler för fastställande av moderskapet till ett barn. Enligt FB 1 kap. 7 § ska därmed den kvinna som föder barnet alltid anses som barnets moder.²²

Det finns två typer av assisterad befruktning: insemination och in vitro-fertilisering (IVF). Vid insemination förs spermier in direkt i en kvinnas livmoder då hon har ägglossning. Vid IVF, även kallat provrörsbefruktning eller befruktning utanför kroppen, sker befruktningen av ägget helt utanför kroppen och förs sedan in i kvinnans livmoder. Efter lagändring i FB den 1 januari 2019 kan även en man som ändrat könstillhörighet ta emot assisterad befruktning.²³

När modern till ett barn är gift med en man, eller nybliven änka, förutsätts hennes make vara far till hennes barn genom en faderskapspresumtion, vilken återfinns i FB 1 kap. 1 §. Detta sker dock inte om moderns make har ändrat könstillhörighet från kvinna till man. Faderskapet måste då fastställas genom bekräftelse eller dom. En bekräftelse av faderskap ska enligt FB 1

²⁰ Saldeen (1980), s. 14.

²¹ Nuv. 7 kap. i lagen (2006:351) om genetisk integritet m.m.

²² Singer, s. 56.

²³ Lag (2018:1279) om ändring i föräldraskapen.

kap. 4 § göras skriftligen och bevittnas av två personer. Socialnämnden och modern till barnet måste även godkänna bekräftelsen. Denna paragraf är enligt 1 kap. 13–14 §§ även tillämplig i de fall där någon av föräldrarna ändrat juridisk könstillhörighet.

Enligt FB 1 kap. 5 § ska rätten genom dom fastställa att en man är far till ett barn, om det genom en genetisk undersökning är utrett att han är barnets far eller om han haft samlag med barnets mor under den tid då barnet kan ha tillkommit och det därigenom är sannolikt att han är barnets far. Han ska även fastställas som barnets far om en insemination eller befruktning utanför kroppen skett med hans spermier och det är sannolikt att barnet tillkommit genom behandlingen. Spermiedonatorer omfattas enligt 2 st. inte av denna paragraf.

FB 1 kap. 8 § anger att en man som lämnat samtycke till att hans fru eller sambo genomgått en insemination eller befruktning utanför kroppen ska anses som barnets far, om det är sannolikt att barnet tillkommit genom behandlingen. Detta gäller enligt 13 § även när den som genomgått sådan behandling har ändrat juridisk könstillhörighet till man. Här måste dock även beaktas 2–5 §§ om fastställande av faderskap.

Då 5 och 8 §§ från början var avsedda för olikkönade par så nämner de inte registrerade partners. Min förmodan är dock att dessa paragrafer i de fall där någon av föräldrarna har ändrat könstillhörighet även tillämpas analogt på registrerade partners.

Det finns ingen moderskapspresumtion när modern är gift med en kvinna. I SOU 2018:68 föreslås dock att en föräldraskapspresumtion ska införas för en kvinna som är gift eller registrerad partner med en kvinna som föder barn.²⁴ Detta kommer dock inte vara fallet för transpersoner, utan endast för

²⁴ SOU 2018:68, s. 129.

par där ingen av kvinnorna har ändrat sin könstillhörighet. Utredningen har i skrivande stund inte utmynnat i någon proposition.

3.1 Faderskap och moderskap vid ändrad könstillhörighet

Den 1 januari 2019 trädde en ändring av FB i kraft, vilken innebär ett erkännande av transpersoners föräldraskap. Om en man föder ett barn så ska han fastställas som barnets far och om en kvinna ger upphov till spermier så ska hon fastställas som barnets mor. I FB 1 kap. 10–14 §§ finns regler för fastställande av faderskap och moderskap då den ena föräldern eller båda föräldrarna har ändrat juridisk könstillhörighet. FB 1 kap. 13–14 §§ gäller fastställande av faderskap och moderskap för den som inte fött barnet, då den ena föräldern eller båda föräldrarna har ändrat juridisk könstillhörighet. När en man föder ett barn gäller reglerna för fastställande av faderskap för en annan man som antingen ändrat könstillhörighet eller inte ändrat könstillhörighet. När en kvinna föder ett barn gäller reglerna för fastställande av faderskap för en man som ändrat könstillhörighet. Om det är en man som fött barnet får barnet två fäder. Om det är en kvinna som fött barnet så får barnet en mor och en far.

3.1.1 En man föder barn

En man som föder barn ska enligt FB 1 kap. 11 § fastställas som barnets far, men han ska omfattas av de regler om moderskap som finns i FB eller i andra författningar.

Om den som inte fött barnet är en man så ska han enligt FB 1 kap. 13 § anses som far till barnet om han uppfyller villkoren i 5 och 8 §§. Detta innebär att han ska fastställas som barnets far om han haft samlag med den som föder barnet eller om assisterad befruktning skett med hans spermier.

Om han är gift eller sambo med den man som fött barnet så ska han även anses som fader om assisterad befruktning skett efter hans godkännande. Vid assisterad befruktning med annan mans spermier måste behandlingen utförts enligt LGI 6–7 kap. eller vid behörig vårdinrättning i annat land, vid vilken barnet har rätt att ta del av uppgifter om spermiedonatorn.

Om den som inte fött barnet är en kvinna regleras moderskapet i 14 §. Även här måste villkoren i 5 och 8 §§ uppfyllas. Om hon inte har ändrat könstillhörighet ska hon anses som mor till barnet om hon är gift eller sambo med den som fött barnet och har gett sitt samtycke till assisterad befruktning, vilken sannolikt resulterat i barnets tillkomst. Detta gäller även om kvinnan ändrat könstillhörighet från man till kvinna. Om hon har ändrat könstillhörighet så kan hon även ha gett upphov till spermier och ska därmed anses som barnets mor om barnet tillkommit genom samlag eller assisterad befruktning med hennes spermier. En kvinna som fastställs som moder enligt 14 § ska trots sin titel som mor omfattas av reglerna om faderskap i FB och andra författningar.

FB 1 kap. 12 § anger när faderskap eller moderskap för en andra förälder inte ska fastställas i de fall då en man fött ett barn. Om en man föder ett barn genom assisterad befruktning enligt LGI 6–7 kap. eller vid en behörig vårdinrättning i utlandet vid vilken barnet har rätt att ta del av information om spermiedonatorn, så ska inget faderskap eller moderskap enligt 13–14 §§ fastställas om mannen vid behandlingstillfället varken var gift, registrerad partner eller sambo.

3.1.2 En kvinna föder barn

När en kvinna föder barn gäller FB 1 kap. 13–14 §§ för fastställande av faderskap och moderskap för den som inte fött barnet, om den personen har ändrat könstillhörighet och uppfyller kraven i 5 och 8 §§.

När en kvinna föder ett barn och den som inte fött barnet är en man som ändrat könstillhörighet så sker ingen faderskapspresumtion enligt FB 1 kap. 1 §, även om de är gifta. Faderskapet måste istället enligt 13 § fastställas genom bekräftelse eller dom i enlighet med reglerna i 3–5 §§. Då mannen har ändrat könstillhörighet från kvinna så kan han inte ge upphov till spermier. Det innebär att faderskap i en sådan situation endast kan uppkomma genom att mannen samtyckt till assisterad befruktning enligt 8 §. Villkoren är att behandlingen har utförts enligt LGI 6–7 kap. eller vid en behörig vårdinrättning utomlands, vid vilken barnet har rätt att ta del av information om spermiedonatorn.

Om två kvinnor får barn tillsammans och den som inte föder barnet har ändrat könstillhörighet från man till kvinna så ska den kvinna som inte fött barnet fastställas som barnets mor enligt FB 1 kap. 14 §. Då den som inte fött barnet har ändrat könstillhörighet från man till kvinna så kan hon ge upphov till spermier. Ett barn kan därmed skapas genom samlag mellan de två kvinnorna eller genom assisterad befruktning med spermier från den kvinna som inte fött barnet. Moderskapet ska i detta fall fastställas enligt 5 §. Assisterad befruktning kan även ske med en annan mans spermier och då gäller reglerna i 8 §, genom vilka moderskap för den kvinna som inte fött barnet kan fastställas om hon samtyckt till behandlingen och de båda kvinnorna är gifta eller sambor. Även här måste behandlingen skett enligt LGI 6–7 kap. eller vid behörig vårdinrättning utomlands vid vilken barnet har rätt att ta del av spermiedonatorn. Den kvinna som inte fött barnet blir fastställd som moder, men hon ska omfattas av regler för faderskap i FB och i andra författningar.

3.2 Adoption för transpersoner

Adoption innebär att ett barn byter föräldrar.²⁵ Regler för adoption finns i FB 4 kap. Under hösten 2018 genomgick adoptionsreglerna stora förändringar då hela det gamla 4 kap. upphävdes och ett nytt trädde i kraft den 1 september 2018. Syftet med lagändringen var att stärka barns rättigheter vid adoption och se till att barnets bästa hamnar i främsta rummet.²⁶ Idag är det stadgat i FB 4 kap. 1 § att barnets bästa ska ges störst vikt vid alla frågor rörande adoption. Redan innan ändringen fanns detta även skrivet i barnkonventionen art. 21.

Från och med den 1 september 2018 är äktenskap inte längre ett krav för att få adoptera. Genom en ändring av FB kan nämligen numera även sambor godkännas som adoptivföräldrar enligt FB 4 kap. 6 §.²⁷ En person som är gift eller sambo får dock inte adoptera enskilt, utan makar och sambor får endast adoptera gemensamt. Undantaget är om en make eller sambo vill adoptera den andres barn så att paret blir gemensamma föräldrar till barnet.

Den vanligaste typen av adoption i Sverige är internationell adoption där adoptivföräldrarna adopterar ett för dem helt okänt barn från ett annat land.²⁸ Närståendeadoption innebär att det redan finns en relation mellan den som adopterar och den som adopteras. Det kan till exempel handla om fosterföräldrar som adopterar sitt fosterbarn eller släktingar som adopterar ett barn sedan föräldrarna dött. Även en make eller sambo som adopterar den andres barn räknas som närståendeadoption.²⁹

²⁵ Mägi & Zimmerman, s. 197.

²⁶ Prop. 2017/18:121, s. 1.

²⁷ Lag (2018:1288) om ändring i föräldrabalken.

²⁸ Mägi & Zimmerman, s. 198.

²⁹ Mägi & Zimmerman, s. 202.

Det finns inget förbud mot att transpersoner i Sverige ska få adoptera. Adoptionsreglerna är formellt sett könsneutrala.³⁰ Vid adoption från ett annat land är det dock det andra landets lagstiftning som styr och det kan dessutom finnas krav från adoptionsorganisationernas sida, vilket sätter stopp för vissa personer att adoptera därifrån.³¹ Jag har inte heller stött på något fall där transpersoner har fått genomföra en internationell adoption. Det som är mest aktuellt för transpersoner är därmed närståendeadoption. De nya reglerna för transpersoners föräldraskap har i fråga om assisterad befruktning vissa begränsningar, vilket även är fallet för personer som inte ändrat könstillhörighet. Om ett par där någon av dem eller båda två har ändrat könstillhörighet vill få barn genom assisterad befruktning med en anonym donator så fastställs inget faderskap eller moderskap för den som inte fött barnet. Den förälder som inte fött barnet måste då adoptera sin makes eller sambos barn genom närståendeadoption.

3.3 Barnets bästa i frågor om föräldraskap

Som tidigare nämnts i avsnitt 2 var byte av könstillhörighet tidigare kombinerat med ett steriliseringskrav. Vid införandet av steriliseringskravet övervägdes även att inte tillåta byte av könstillhörighet för personer som redan hade barn, då detta skulle kunna skapa förvirring i släktskapsförhållandena.³² Det fanns därmed en uttryckt oro gällande den mentala hälsan för barn som fick växa upp med föräldrar som bytt könstillhörighet. Socialstyrelsen konstaterar även i sitt kunskapsstöd *God vård till vuxna med könsdysfori – metodbeskrivning och kunskapsunderlag* från 2015 att bedömningen av huruvida transpersoner är lämpliga som föräldrar bör grundas i hur barnen i sådana familjer påverkas. I framställningen, i vilken Socialstyrelsen sammanfattat granskad forskning inom området, fastställs

³⁰ Mägi & Zimmerman, s. 199.

³¹ Mägi & Zimmerman, s. 204.

³² Prop. 1972:6, s. 49.

dock att barn som vuxit upp med någon transsexuell förälder inte farit illa varken i de fall där föräldern bytt könsidentitet innan barnets födsel eller senare under barnets livstid.³³ Redan vid införandet av steriliseringskravet anfördes även att den positiva inverkan på föräldrarnas psyke som ett byte av könstillhörighet kunde innebära snarare torde vara till fördel för barnet.³⁴

I juni 2018 röstade riksdagen igenom regeringens förslag om att göra barnkonventionen till svensk lag. Detta innebär att barns rättigheter får en ännu starkare ställning i Sverige och det blir tydligare att barnets bästa ska beaktas i alla frågor som rör barn. Lagen föreslås träda i kraft den 1 januari 2020.³⁵

3.3.1 Barnets rätt till föräldrar

I FB 6 kap. 2a § stadgas att barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. Vid bedömningen av vad som är barnets bästa enligt 6 kap. 2a § ska särskilt beaktas risken för att barnet far illa samt barnets behov av en god kontakt med båda sina föräldrar.

Den 1 februari 2019 meddelade Svea hovrätt en omdiskuterad dom i ett mål³⁶ rörande vårdnad av två barn, 9 och 12 år gamla. Barnen bodde vid tiden för hovrättens dom hos sin mamma och hade då inte träffat sin pappa på 5 år. Pappan hade tidigare dömts till fängelse för misshandel av barnen och mamman hade därav inte velat att barnen skulle träffa pappan. Hovrätten hänvisade i sina domskäl till FB 6 kap. 2a § och menade att det fanns två väsentliga risker att beakta i detta fall: risken för att barnen utsätts för våld eller kränkningar av pappan, samt risken för att mamman helt exkluderar pappan från barnens liv. Hovrätten bedömde att gemensam

³³ Socialstyrelsen, s. 130.

³⁴ Prop. 1972:6, s. 49.

³⁵ Prop. 2017/18:186, s. 1–2.

³⁶ Mål nr T 11396-17.

vårdnad inte var möjlig då föräldrarna inte uppvisade någon som helst samarbetsvilja och därmed blev rätten tvungen att ta ställning till vilken av föräldrarna som ensam skulle få vårdnad om barnen. Båda föräldrarna visade sig efter utredning vara lämpliga som vårdnadshavare och tingsrätten hade tidigare gjort bedömningen att risken för att pappan på nytt skulle utsätta barnen för våld var väldigt liten, vilket hovrätten instämde i.

Mot bakgrund av detta gjorde hovrätten bedömningen att det var mest förenligt med barnens bästa att pappan fick ensam vårdnad om barnen, då han ansågs vara mest benägen att tillgodose en god kontakt med båda föräldrarna. Hovrätten menade att de kortsiktiga negativa konsekvenser som detta skulle innebära för barnen, genom att de skulle flyttas från sin trygga tillvaro hos mamman till pappan som de hade haft en mycket begränsad kontakt med, inte övervägde de långsiktiga positiva konsekvenser som en god kontakt med båda föräldrarna skulle innebära. Hovrätten ansåg även att barnen till en början inte alls bör ha något umgänge med mamman för att de lättare ska kunna knyta an till pappan.

Det råder delade meningar om denna dom. En del menar å ena sidan att det är orimligt att en pappa som misshandlat sina barn ska få ensam vårdnad om dem, medan vissa å andra sidan menar att detta rättsfall är en seger för barnets rätt till båda sina föräldrar.³⁷ Jag anser att denna dom visar upp hur stark barnets rätt till föräldrar verkligen är. I avsnitt 4 går jag in djupare på min egen tolkning av denna dom.

3.3.2 Barnets rätt till sitt ursprung

Fram till år 1917 fanns en lagstadgad anonymitetsrätt för ogifta mödrar, vars syfte var att motverka barnamord.³⁸ År 1905 förändrades arvsrätten för barn

³⁷ Se t.ex. Dagens juridik, 'Hovrättens dom väckte känslor i media – men är en vinst för barnets rätt till sina båda föräldrar?'

³⁸ Saldeen (1980), s.19.

utom äktenskap så att de fick ärva sin mor och hennes släktingar, men anonymitetsrätten innebar att dessa barn inte kunde göra anspråk på något arv då de inte kände till sitt ursprung. Mot bakgrund av denna inskränkning av barnets rätt initierade riksdagen år 1906 en utredning av anonymitetsrättens lämplighet. Riksdagen menade att det vore en stor förlust för barnet att inte känna till sin moder. Lagberedningen anförde även att avsaknad av moderns stöd och inflytande i livet kunde medföra negativa konsekvenser för barnet. Lagberedningen föreslog sedermera att anonymitetsrätten helt skulle tas bort och den kom till slut att upphöra år 1915.³⁹

Lagberedningen fick även år 1906 uttala sig angående faderskapet till ett barn och huruvida detta borde vara känt för barnet. Lagberedningen ansåg även här att det vore i barnets stora intresse att känna till sin fader. Utifrån detta förslag kom 1917 års lag om barn utom äktenskap, i vilken 13 § stadgade att det för varje utomäktenskapligt barn skulle tillförordnas en barnavårdsman med uppgiften att söka fastställa barnets härkomst. Redan vid denna tid uttrycktes i lagstiftningen att barnets bästa skulle sättas i det främsta rummet.⁴⁰

Barnets rätt att känna till sitt ursprung är viktigt av både psykologiska- och medicinska skäl.⁴¹ Regler för fastställande av faderskap infördes med syftet att tillgodose barns rätt till två föräldrar.⁴² Enligt FB 4 kap. 23 § har ett barn som är adopterat rätt att få veta det av sina föräldrar så snart som de anser att det är lämpligt.

³⁹ Hafström, s. 87–88.

⁴⁰ Hafström, s. 88–89.

⁴¹ Saldeen (2013), s. 50–51.

⁴² Singer, s. 57.

3.3.3 Barnets rätt att ta del av uppgifter om donator

I barnkonventionen art. 7 stadgas att ett barn ska ha rätt att så långt det är möjligt få kännedom om sina föräldrar. Även art. 8 i barnkonventionen om barnets rätt till identitet kan tolkas som att barnet har rätt att känna till sitt ursprung. När konventionen arbetades fram berördes inte assisterad befruktning och därmed är det oklart huruvida rätten till föräldrar även innefattar donatorer, det vill säga genetiska föräldrar.⁴³ Enligt svensk rätt är dock barnets rätt till information om donator mycket stark. För att faderskap, moderskap, eller föräldraskap ska kunna fastställas för maken eller sambon till den som fött ett barn genom assisterad befruktning så är det ett krav att barnet ska ha möjlighet att få reda på information om donatorn. Detta gäller för olikkönade par, samkönade par samt par där någon av dem eller båda två har ändrat könstillhörighet.

Ett barn som har tillkommit genom assisterad befruktning med andra könsceller än föräldrarnas egna har enligt FB 1 kap. 15 § rätt att få veta det av sina föräldrar, så snart som de anser det vara lämpligt. Barnets möjlighet till sådan information är därmed beroende av föräldrarnas avsikt att berätta för barnet. Uppgifter om donatorer ska i Sverige enligt LGI 6 kap. 4 § och 7 kap. 6 § antecknas i en särskild journal, vilken ska sparas i minst 70 år. Barnet har även, när hen har uppnått tillräcklig mognad, rätt att ta del av information om donator enligt LGI 6 kap. 5 § och 7 kap. 7 §.

⁴³ Singer, s. 110.

4 Analys

Redan i den allra första paragrafen i FB blir det tydligt för mig att det är olikkönade par som är det ”normala” och att samkönade par, eller par där den ena parten eller båda parter har ändrat sin juridiska könstillhörighet, är det avvikande. Det finns till exempel ingen moderskapspresumtion för en fru eller registrerad partner till en kvinna som föder barn. En utredning har dock utförts där förslaget är att införa en sådan föräldraskapspresumtion, men den kommer inte att gälla då någon av föräldrarna har ändrat könstillhörighet. Titeln för den kvinna som inte fött barnet blir inte heller moder, utan förälder.

Sett genom hela historien så har alternativa metoder för att skaffa barn funnits under en mycket kort tidsperiod. Av den anledningen kanske det inte upplevs som särskilt konstigt att det inte har kommit modernare och tydligare lagstiftning gällande olika typer av föräldraskap. Om man däremot reflekterar över att det första barnet som kom till i Sverige genom IVF föddes för i skrivande stund nästan 40 år sedan så blir det inte längre lika ursäktande att lagstiftningen inte har hängtt med. Insemination tros dessutom ha pågått i Sverige i över 100 år och under så lång tid borde lagstiftningen ha hunnit komma ikapp. Det händer saker i samhället hela tiden och lagstiftningen går framåt, men det tar väldigt lång tid. Om man verkligen skulle se till barnets bästa så skulle det behöva gå mycket fortare. Att ett barn som föds in i en parrelation ska få två rättsliga föräldrar bör vara en prioritering i lagstiftningen, istället för att krångla med föräldrarnas rättsliga titlar och könstillhörighet.

Ett krav för att föräldraskap ska fastställas vid assisterad befruktning är att barnet har möjlighet att få del av information om donatorn eller donatorerna. Detta krav har enligt min åsikt både för- och nackdelar. Jag förstår den bakomliggande tanken i att barnet ska ha rätt att få reda på information om

sitt ursprung, men jag ser inte syftet med att detta ska hindra att faderskap, moderskap eller föräldraskap ska kunna fastställas när assisterad befruktning har skett med en okänd donator. Den som hamnar i kläm på grund av denna reglering är barnet, trots att det är just barnets rätt till sitt ursprung som man vill skydda. Om donatorn är okänd så får barnet vid födseln endast en rättslig förälder och den andra tilltänkta föräldern måste då adoptera sin makes eller sambos barn för att bli rättslig förälder. Detta förfarande kan ta tid och om den som fött barnet dör innan adoptionen har gått igenom så står barnet utan någon rättslig förälder. Detta skapar en rättsligt osäker ställning för barnet och jag anser att det är viktigare för barnet att direkt få två rättsliga föräldrar än att kunna ta del av information om donatorn. Båda aspekterna är så klart mycket viktiga för barnets bästa, men om de vägs mot varandra så är det min personliga åsikt att rätten till två föräldrar väger över. Det finns även arvsrättsliga aspekter att ta hänsyn till. Låt säga att det istället är den person som ska adoptera barnet som dör innan adoptionen gått igenom. Då står barnet utan någon rätt till anspråk på arvet efter en person som var faktisk förälder till barnet, men som aldrig hann bli det rent juridiskt.

Barnets rätt till sina föräldrar fastställdes tydligt av Svea hovrätt i mål nr T 11396-17. Pappan fick ensam vårdnad då han ansågs ha bäst förutsättningar för att tillgodose barnens behov av en kontakt med båda föräldrarna, trots att han tidigare hade misshandlat barnen. Jag kan delvis förstå hovrättens resonemang och jag håller även till viss del med. Det ska inte löna sig att undanhålla barnen från deras andra förälder. Jag anser dock inte att det är lämpligt att ge vårdnaden till en förälder som har avtjänat ett fängelsestraff för att ha misshandlat barnen. Jag har inget att invända mot domstolens ställningstagande på den punkten att den vill markera att umgängessabotage inte ska löna sig, men jag anser att umgängessabotaget måste sättas in i sitt sammanhang. Mamman hade inte låtit barnen träffa sin pappa eftersom han tidigare hade misshandlat dem och barnen dessutom själva uttryckt att de

inte ville träffa honom. Det handlade inte om en ogrundad illvilja mot pappan från mammans sida. I sin vilja att inte premiera umgängessabotage så lyckas domstolen istället premiera den förälder som behandlat sina barn fysiskt illa. Domstolen ger pappan ensam vårdnad och förbjuder barnen från att över huvud taget träffa sin mamma under en övergångsperiod. Det må vara viktigt för barn att ha en god kontakt med båda sina föräldrar, men jag anser att domstolen helt åsidosätter barnens psykiska välmående. Barnen är i en sådan ålder där de förstår vad som händer till en förmodligen mycket högre grad än vad de vuxna inser, men de anses av domstolen vara för unga för att få vara med och påverka var de ska bo och ha sin trygga hamn.

Jag tolkar detta fall som att ett barns rätt till föräldrar är det som är viktigast och mest skyddsvärt när det gäller prövningen av barnets bästa. Trots att socialnämnden i sin utredning inte kommit fram till att det fanns någon risk för att pappan skulle utsätta barnen för våld eller kränkningar i framtiden så anser jag att det åtminstone måste finnas en liten risk för att något liknande kan hända igen. Det må vara orättvist mot pappan att fortsätta straffa honom för ett brott som han redan avtjänat straffet för. Jag vill dock mena att barnen behöver skyddas och att pappan därmed inte bör få ensam vårdnad om dem. Barnen är mycket yngre än pappan och har mycket liten chans att försvara sig i ett sådant läge. Barnen befinner sig i ett klart underläge gentemot pappan och de är den tveklöst svagare parten i detta sammanhang. Därmed måste de skyddas och av den anledningen godtar jag inte hovrättens bedömning i målet.

Det är inte lätt att få adoptera ett barn. Det kan bli en riktigt lång, invecklad och kostsam process. Det är inte heller en mänsklig rättighet att få adoptera eller att över huvud taget få barn. Adoptionsprocessens främsta uppgift är att skydda barnet och inte att hjälpa föräldrarna att uppfylla deras önskan om ett barn. Adoptionsreglerna blev könsneutrala redan år 2003, men resten av familjerätten har inte riktigt hängtt med. De nya reglerna för transpersoners

föräldraskap är ett viktigt steg i utvecklingen mot en öppnare och mer accepterande familjelagstiftning, men de innebär att transpersoner måste hålla koll på en stor mängd paragrafer jämfört med ett gift olikkönat par där ingen har ändrat könstillhörighet. Jag ser stora problem i alla hänvisningar fram och tillbaka mellan olika paragrafer i FB. En transperson som vill bilda familj måste lyckas ta sig igenom en labyrint av krånglig lagstiftning för att få veta vad som gäller. Samtidigt behöver en gift kvinna som får barn med sin make endast hålla koll på några få paragrafer om ingen av de har ändrat könstillhörighet. Även för samkönade par där ingen av föräldrarna har ändrat könstillhörighet är situationen enklare än för transpersoner, dock ändå svårare än för olikkönade par.

Detta skulle kunna göras mycket smidigare så att även transpersoner på ett enkelt sätt ska kunna hålla reda på vad som gäller för just dem. När ett barn som föds in i ett parförhållande inte omedelbart får två rättsliga föräldrar uppstår en sårbarhet som är långt ifrån barnets bästa. Jag anser att en mycket enkel lösning på dessa problem vore att göra hela lagstiftningen om föräldraskap könsneutral. Det låter kanske inte som en enkel uppgift, men det bör inte vara mer invecklat än att ständigt införa nya regler ovanpå de gamla när nya familjesituationer uppstår i samhället. Jag anser att alla bör ha samma rättigheter och förutsättningar för att skaffa barn, oavsett könstillhörighet. Familjelagstiftningen i Sverige är diskriminerande mot de som inte följer normen och om föräldrarna bildar familj på ett okonventionellt sätt så drabbas barnet. Jag anser att det är orimligt att påstå sig värna om barnets bästa när man samtidigt berövar barnet den grundläggande rättigheten till föräldrar. Det fokuseras enligt min mening alldeles för mycket på kön, istället för att fokusera på människan. Att någon är transperson innebär inte att hen är mindre lämpad som förälder, men det är den bilden som lagstiftningen ger. Det är ett faktum att det är mer komplicerat att bilda familj om du är transperson jämfört med om du inte är det. Jag anser att vi borde ha kommit mycket längre än så år 2019.

För att få byta könstillhörighet var man fram till 2013 tvungen att genomgå sterilisering. Man trodde dock inte att det skulle innebära stora problem om transpersoner hade förmågan att skaffa barn, eftersom man utgick från att de personer som valde att ändra sin könstillhörighet inte längre skulle vilja bilda familj. Man tillät ändring av könstillhörighet, men för att få genomföra en sådan ändring så var man samtidigt tvungen att göra avkall på andra saker. Detta visar på en känsla av främlingskap och kanske även rädsla för transpersoner och för att dessa personer skulle föröka sig. Dessa resonemang kan te sig både märkliga och trångsynta, men på den tid då steriliseringskravet utarbetades så fanns det ett mycket annorlunda synsätt på kön och könstillhörighet. Samhället har dock utvecklats sedan dess, men just när det gäller synen på transpersoner så är det fortfarande väldigt konservativt. En man och en kvinna som båda ändrat könstillhörighet kan få ett gemensamt barn som de båda är både biologiska- och genetiska föräldrar till. Mannen som föder barnet blir fastställd som fader och kvinnan som bidrar med spermier blir fastställd som moder. I detta fall handlar det om ett olikkönat par som utåt sett ser ut att följa heteronormen, men det sker ingen faderskapspresumtion eftersom minst en av dem har ändrat könstillhörighet, även om de är gifta.

Lagändringen av FB den 1 januari 2019 innebär en tryggare rättslig situation, både för de föräldrar som ändrat könstillhörighet och för deras barn, men även denna lagstiftning visar att det är en heteronorm som råder. Istället för att inkludera transpersoner i de redan existerande reglerna för föräldraskap så skapar man nya regler som gäller för just dem. Det är betydligt krångligare för transpersoner att få veta vad som gäller vid bildandet av en familj. Detta är mycket beklagligt, framför allt då det är barnen som hamnar i kläm. Barnen får ofta alldeles för liten plats i ekvationen, trots att hänsyn ska tas till barnets bästa. Detta måste få en förändring.

5 Slutsats

Det är betydligt krångligare för transpersoner att bilda familj på ett rättsligt säkert sätt än för personer som inte ändrat könstillhörighet. De nya bestämmelserna är ett steg framåt, men de visar att transpersoner är annorlunda. Istället för att ändra i de redan existerande reglerna i FB så valde man att lägga till nya paragrafer som gäller endast för transpersoner. Istället för att inkludera transpersoner i det som redan finns så får de vara för sig själv på sidan av. Detta innebär en labyrinth av svårigheter för att komma fram till vad som gäller. Transpersoner tvingas att hålla koll på betydligt fler paragrafer än de som följer heteronormen.

Även om reglerna tar sikte på föräldrarna så är det barnet som får ta den största smällen. På grund av den komplicerade utformningen av dessa regler så får barnet inte två föräldrar direkt vid födseln. Barnet kan till och med behöva bli adopterat av den andra föräldern, vilket innebär att onödig tid och kraft måste läggas på detta istället för att kunna fokusera på barnet under dess första tid i livet. Om reglerna för föräldraskap vore könsneutrala så skulle många av dessa problem försvinna. En föräldraskapspresumtion bör finnas även när någon av föräldrarna har ändrat könstillhörighet. En förälder som har ändrat könstillhörighet är inte mindre förälder än någon som inte har gjort det. Genom att göra om familjelagstiftningen så att den blir könsneutral så hamnar fokus på barnet istället för på föräldrarna. Detta måste i längden bli enklare än att hela tiden bygga på med nya regler tills vi kommer till den punkten när föräldraskapet blir fullkomligt oläsligt. En könsneutral familjelagstiftning är inte bara enklare att förstå, utan den leder även till en högre grad av jämställdhet. Och jämställdhet är något som vi måste fortsätta kämpa för.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Offentligt tryck

Prop. 1972:6 Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om fastställande av könstillhörighet i vissa fall, m.m.

Prop. 2012/13:107 Upphävande av kravet på sterilisering för ändrad könstillhörighet.

Prop. 2017/18:121 Modernare adoptionsregler.

Prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.

SOU 2018:68 Nya regler om faderskap och föräldraskap.

Rättsfall

Kammarrätten i Stockholm, dom 2012-12-19 i mål nr 1968-12.

Svea hovrätt, dom 2019-02-01 i mål nr T 11396-17.

Elektroniska källor

Dagens juridik, 'Hovrättens dom väckte känslor i media – men är en vinst för barnens rätt till sina båda föräldrar', <<http://www.dagensjuridik.se/2019/05/hovrattens-dom-vackte-kanslor-i-media-men-ar-en-vinst-barnens-ratt-till-sina-bada-foraldrar>> (besökt 2019-05-16).

Nationalencyklopedin, 'Queerteori', <<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/queerteori>> (besökt 2019-04-24).

Regeringskansliet, 'Historik om utvecklingen av hbtq-personers rättigheter i Sverige', <<https://www.regeringen.se/artiklar/2018/06/historik-om-utvecklingen-av-hbtq-personers-rattigheter-i-sverige/>> (besökt 2019-03-27).

RFSL Ungdom, 'Transhistoria', <<http://www.transformering.se/vad-ar-trans/transhistoria>> (besökt 2019-05-15).

Socialstyrelsen, 'God vård av barn och ungdomar med könsdysfori – metodbeskrivning och kunskapsunderlag', <<https://www.socialstyrelsen.se/SiteCollectionDocuments/konsdysfori-vuxna-metodbilaga.pdf>>, publicerad 2015 (hämtad 2019-05-20).

Övriga källor

Trolle Önnerfors, Elsa, docent och universitetslektor i rättshistoria med inriktning mot familjerätt vid Lunds universitet, föreläsningen "Familjen i fokus" vid Lunds universitet den 7 mars 2019.

Litteratur

Agell, Anders & Brattström, Margareta, *Äktenskap, samboende, partnerskap*, 6 uppl., Iustus Förlag, 2018.

Hafström, Gerhard, *Den svenska familjerättens historia*, 9 uppl., Studentlitteratur, 1974.

Häthén, Christian, *Stat och straff*, 2 uppl., Studentlitteratur, 2014.

Inger, Göran, *Svensk rättshistoria*, 5 uppl., Liber, 2011.

Kleineman, Jan, 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, s. 21-46, 2 uppl., Studentlitteratur, 2018.

Mägi, Erik & Zimmerman, Lina-lea, *Stjärnfamiljejuridik*, 1 uppl., Gleerups Utbildning, 2015.

Saldeen, Åke, *Barn- och föräldrarätt*, 7 uppl., Iustus Förlag, 2013.

Saldeen, Åke, *Fastställande av faderskap*, Norstedts Förlag, 1980.

Singer, Anna, *Barnets bästa – om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*, 7 uppl., Norstedts Juridik, 2019.